

EPIDEMII DIN ARIA EPISCOPIEI HUȘILOR SEMNALATE PE CĂRȚI VECHI (SEC. XVIII-XIX)

*Dr. Cristina Maria SPÂNU-CÎMPIANU**

Despre notele marginale de pe cărțile vechi putem spune că sunt o oglindă a vieții oamenilor care le-au scris, dar mai ales a acelor ce le-au folosit de-a lungul timpului. Acestea sunt relatări despre viața satelor, târgurilor și orașelor, despre bucuriile dar, mai ales, necazurile trăite de semnatari. Anomaliile climatice, cutremurele sau alte dezastre naturale aveau efecte majore asupra vieții sociale a omului medieval. Neputința acestuia în fața naturii dezlănțuite era aproape totală. Toate aceste fenomene extreme determinau pagube materiale importante, pierderi de vieți omenești, distrugerea sau compromiterea recoltelor, pierderea animalelor, cu consecințe grave în viața locuitorilor satelor, târgurilor și orașelor. Aceste exagerări ale naturii erau puse pe seama unor forțe supranaturale, oculte, bune sau rele, cu rol de pedepsire a conduitei umane¹. Mesajul cărților românești vechi, cu tot ce s-a scris în ele, stă pe același plan cu societatea care îl receptează. Prinse între autenticitate și previzibilitate, însemnările legate de fenomene neobișnuite ale naturii, calamități sau boli distrugătoare de vieți, au fost multă vreme pierdute din vedere².

Ciuma

Ciuma a reprezentat una din cele mai grave boli de natură contagioasă care a marcat lumea medievală, cea care a provocat cele mai multe suferințe și pierderi de vieți omenești. Boala, de origine asiatică, era cunoscută încă din antichitate, fiind etichetată sub numele de „moartea neagră”. De-a lungul timpului acest flagel cumplit care a secerat viețile a sute de mii de oameni încă din vremuri străvechi a fost personificat în diferite moduri: în mitologia accadiană, ciuma era întruchipată în zeul Erra (Irra), despre care se spunea că a adus boala în cetatea Babilonului din lumea de dincolo. În Europa, în timpul marilor epidemii de ciumă din secolul al XIV-lea, ciumei i s-a zis „moarte neagră”, în timp ce în spațiul balcanic și est-european, ciuma este închipuită ca o femeie bătrână, uscățivă

* Expert restaurator carte, document, Muzeul Național al Țăranului Român.

¹ Florian Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, Editura Albatros, 1992, p. 57.

² Maria Basarab, *Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara*, Deva, Tipografia „Astra”, 2001, p. 128.

și urâtă³. Boala s-a răspândit în Europa în secolul al XIV-lea prin puricii șobolanilor infectați cu bacteria *Yersinia pestis*, sub cele trei forme ale sale: bubonică, pneumonică și septicemică. Bacteria care provoacă boala are o evoluție rapidă, cu o perioadă de incubație de doar câteva zile. Boala se manifestă prin dureri cumplite și inflamații ganglionare în zona inghinală, având o rată a mortalității extrem de mare, 90-100% în următoarele 10 zile de la apariția simptomelor.

În acest sens, al evoluției bolii, se păstrează o însemnare de pe un manuscris ce se găsește la Biblioteca Academiei Române, în care călugărul Anania evocă o amintire despre boala ce l-a stăpânit: „1829, luna mai 5, 4 săptămâni după Paști, m-am îmbolnăvit de ciumă. Începutul a fost astfel: la 2 săptămâni după Paști am venit de la călugărițe, în a 3-a am slujit, iar într-a 4-a săptămână începuseră să tragă clopotele de utrenie. Am venit și eu și am stat până la psaltire și a început să mă ia cu frig de la picioare și gâtul a început să mă doară și să se astupe. Am început să mă plâng celor care stăteau lângă mine și ei m-au sfătuit să mă afum cu albăstrele; eu m-am afumat, dar nici un folos. Am mers și la liturghie, după liturghie m-am dus, ca de obicei, la votcă, la stăreție, și vaitându-mă că m-a luat ca un vârtej repede, nimeni mi-a dat nici cel mai mic sfat ce să fac. În seara aceleiași duminică m-am dus la trapeza a doua, dar am mâncat doar puțin, iar luni mi-a fost numai sete de apă și așa am suferit 16 zile, ca și când ar fi fost începutul chinurilor iadului. În zilele acelea nu am putut nici să dorm, nici să mănânc ceva, și am trăit doar cu ceai de vindecea, iar a 16-a zi boala mea s-a potolit și mi-a fost mai ușor”⁴.

Nu se cunoaște cu certitudine data la care a apărut această boală pe teritoriul Țărilor Române, informațiile din documente fiind disparate, astfel încât nu se pot face decât reconstituiri parțiale. Se pare, totuși, că în Moldova și Țara Românească boala s-a răspândit în special în timpul războaielor, fiind adusă de trupele de ocupație și de echipajele vaselor de comerț. Astfel, între 1768 și 1830 ciuma devine aproape endemică⁵, o însemnare de pe o *Psaltire* (Iași, 1766) stă mărturie în această privință: „Să să știe di când au venit moscalii în Moldova s-au arătat pre cer (...) și după

³ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 40.

⁴ I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. IV (1829-1859), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 8.

⁵ Emanuel Bălan, *Flagelul ciumei în istoria Moldovei (secolele XV-XIX)*, în „Carpica”, XLVIII, Bacău, Editura Magic Print Onești, 2019, p. 71.

acea a fost ciumă mare (...) și umbla într-ace vreme veletul 7276 (1768) iul. (...)”⁶.

Pentru a se proteja împotriva acestei boli, comunitățile satelor românești aplicau forme de apărare din cele mai variate, de la rugăciune la rituri circumambulatorii⁷.

Brazda, acea fâșie de pământ tăiată și răsturnată de plug, este integrată complexului mitico-simbolic al aratului și semănatului. Ea conține însă și simbolismul cercului, ca mijloc magic de apărare și brâu de ocrotire împotriva invaziei forțelor haosului. În satele românești, până aproape de timpuri moderne, erau trase astfel de brazde în jurul satului pentru a fi protejate de ciumă, holeră sau alte molime și năpaste⁸. „Cămașa ciumei”, țesută și cusută într-o singură noapte de femei bătrâne sau de fecioare și așezată în calea presupusă a molimei era, de asemenea, o modalitate magică de apărare⁹. O altă metodă de alungare a ciumei era folosirea nudității. Nuditatea, în special cea feminină, este simbol al inocenței primare, iar prin dezbrăcarea veșmintelor, practică în diferite mistere și ceremonii religioase, se obține o anulare a lucrurilor care-l separă pe om de lumea ce îl înconjoară, și o restabilire a contactului cu energiile cosmice. Nuditatea rituală are, în gândirea arhaică, forțe magice deosebite care își exercită influența atât asupra naturii, cât și asupra oamenilor¹⁰. În protejarea de flagelul ciumei erau utilizate astfel de circumambulațiuni rituale ale femeilor bătrâne goale și despletite în jurul localității¹¹ sau, în unele sate din țara noastră, pentru alungarea ciumei cea mai bună metodă era să iasă 10 fete dezbrăcate de haine și tot atâția flăcăi goi și să arunce cu torțe: ciuma se rușina și fugea¹².

Din toate aceste metode de combatere a ciumei ne dăm seama că aceasta a reprezentat una din marile frici ale oamenilor simpli, lipsiți de mijloace financiare pentru a-și asigura tratamente medicale adecvate împotriva bolilor. Găsim exprimată această frică în câteva versuri populare din Muscel publicate de Tudor Pamfile:

„O, Doamne, fiul meu, Cine va prea zice
Aste sfinte cuvinte

⁶ Muzeul Județean Vaslui (în continuare MJV), nr. inv. 11.

⁷ Alexandru Ofrim, *Cheia și psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească*, Cuvânt înainte de Irina Nicolau, Pitești - București - Brașov - Cluj-Napoca, Editura Paralela 45, 2001, p. 194.

⁸ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 24.

⁹ *Ibidem*, p. 32.

¹⁰ *Ibidem*, p. 118.

¹¹ *Ibidem*, p. 40.

¹² *Ibidem*, p. 118.

Ziua de trei ori
Și noaptea de două ori,
Nici focul nu-l va arde,
Nici tătarii nu-l va robi,
Nici de ciumă nu va muri”.

Observăm aici exprimate alte două mari frici ale țăranului român: teama de incendii și cea de incursiunile tătare¹³.

Ciuma a fost semnalată în Moldova în însemnări consistente aflate pe cărțile vechi. Un prim episod este cel din 1718, în timpul domniei lui Ioan Mihai Racoviță, când „au murit oameni de ciumă foarte rău p(r)in toate târgurile și p(r)in sate”¹⁴. Primele însemnări referitoare la prezența ciumei în satele din zona actuală a județului Vaslui datează din anul 1797. De pe un *Penticostar* tipărit la București în 1743, ce provine de la parohia Davidești¹⁵, aflăm de moartea părintelui Dimitrie, potropop din Iași, „întru aceasta duminică fiind slova pashalii 50, în luna lui mai 24 seara pe la 9 ceasuri de zi”. După acest eveniment se produce și moartea fiicei preotului Dimitrie, Taisia, urmând la scurt timp și soția acestuia, Sultana, cu toții morți de ciumă. Pe un *Octoih* tipărit la Râmnic în 1776¹⁶ este relatat același episod de ciumă, care este numită „boala ce îngrozitoare de moarte”: „Să să știe de când s-au însămat la sat Cârja boala ce îngrozitoare de moarte ș-au perit multe suflete, 1797 săpt. 28. Și oricine va ceti aicea să zică Dumnezeu să-i erti și vecinica lor pomenire a lor să fie” (Fig. 1). Prin menționarea acestui episod de morți multiple pe paginile *Octoihului* se asigură pomenirea perpetuă a acestora de către slujitorii bisericii.

Despre valul de ciumă din anul 1819 ce a izbucnit în Moldova, în timpul domniei lui Scarlat Calimachi (1812-1819), se păstrează multe mărturii pe cărțile vechi. Nu se știe cu exactitate când izbucnește boala, dar într-o însemnare se spune că „au fost ciumă în Moldova, la Galați, la Iași, la Botoșani, la anul 1818, de la sip(temvrie) pâra la noie(m)v(rie)”¹⁷. În același timp, de pe o altă carte aflăm că în Botoșani boala a durat mai mult: „în anul 1819 au fost ciumă în târgul Botoșanii, cari s-au început la Sfânta Marie Mică și-au prelungit pârdupă Crăciun”¹⁸. În zona geografică studiată, boala

¹³ Alexandru Ofrim, *op. cit.*, p. 175.

¹⁴ I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. I (1429-1750), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 414.

¹⁵ Muzeul Eparhial Huși (în continuare MEH), nr. inv. 2295.

¹⁶ MEH, nr. inv. 3788.

¹⁷ I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol. III (1796-1828), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 438.

¹⁸ *Ibidem*, p. 445.

debutează chiar din iulie 1819, potrivit unei însemnări de pe un *Minei pe luna septembrie* tipărit la Râmnic în 1778 ce provine de la parohia Sf. Nicolae și Teodor Bârlad: „Să să știi de când au fost omoru mari adică boală naprasnică în târgul Bârladului, velet 1819 iulii 28, Dimitri Scarlat am scris cându am fost slujitor la Tuchiloe”¹⁹ (Fig. 2). Despre aceleași episoade de ciumă petrecute în Bârlad găsim mărturii scrise cu doar două zile înainte de cea pe care tocmai am relatat-o, pe o însemnare culeasă de pe o *Cazanie* (Râmnic, 1748) de către Iacov Antonovici. Interesant este că și această însemnare este făcută tot de Dimitrie Scarlat, despre care aflăm acum că are funcția de dascăl la biserica Tuchiloae: „Să să știe de când au fost omor de ciumă piste Bârlad, dar nu în Podini, și au murit mulțime de suflete. 1819 iulii 26. Dumitru dascal am scris, ot Tuchiloie, ce-m fost slujitor”²⁰.

Pe un *Ceaslov* tipărit la Iași în 1817 se oferă date despre donarea cărții către mănăstirea Doljești în amintirea arhidiaconului Gherasim Emanuil, răpus de ciumă în 1819: „Acest Ceaslov este dăruit de dumn(ealui) sârd(arul) Anastasie Emanuil sfintei măn(ă)stiri Doljăștii, pentru sufletul răpoosatului fratilui dumis(ale) arhidiaconului Gherasim Emanuil, carele au fost la Sfânta Episcopie Romanului și s-au pristăvit de năprasnică boală a ciumii la ani 1819, sept(emvrie) 1. Veniamin, igum(en)”²¹ (Fig. 3).

Anul 1819 a fost unul de cumpănă, pe lângă suferințele pricinuite de numeroasele pierderi de vieți omenești din cauza virulenței cu care a lovit ciuma, carantinarea a produs multe nemulțumiri în rândul populației: „La anul 1819 iuni(e), au fost m(ulte) tulburări în orașul Ieșii, din pricina carantinelor ce făcuse după boală ciuma, căci s-au ridicat berbanții din Ieș cu zurba asupra stăpânirii, fiind domn chirie Scarlat Alexandru v(oie)v(od)”²².

Pe un *Ceaslov* (Iași, 1763) găsim următoarea însemnare ce descrie starea de agitație și de revoltă a populației împotriva măsurilor restrictive luate de autorități fapt ce ne facem să credem că, într-adevăr, istoria se repetă până în zilele noastre, în cazul de față, la un interval de 200 de ani: „În anul 1819 iuni 8, duminică, fiind domnu Țării Moldoviei, mărie sa Scarlat Alecsandru Calimah, s-au sculat cu zurba mahalagii din mahalile

¹⁹ MEH, nr. inv. 2107, v. și Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. I, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1911, p. 343.

²⁰ Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. I ..., pp. 344 - 345.

²¹ MEH nr. inv. 1918, v. și Olimpia Mitric, *Fondul de carte veche bisericească de la complexul muzeistic Huși (Prezentare generală)*, în „Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor” III, Bacău, 1991, pp. 219-220; Costin Clit, *Însemnări de pe cărți (II)*, în „Prutul”, Revistă de cultură, Serie nouă, Huși, Anul IV (XIII), nr. 2 (54), s. I., s. n., 2014, p. 172.

²² I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări*, vol. III ..., p. 452.

(sic!) Ieș(u)lui, cum și unii târgoveți (care era sudiți, supuș la alți stăpâniri) și au mersu la curte domniască, cine cu ce armă au avut, și alții din prostime cu pietri, asupra lui vodă, pentru calintirurile ce pusăsi prin Ieș pentru prepusul ciumii, zicând doftorul Perer că ar fi cu adivărat ciumă în Ieș (și nu era), ci ca să scoată mărie sa banii calintirului în țară, în cari vremi fiind agă dum(nealui) post(elnicul) Alecu Mavrocordat, fiiul lui beizade Dumitrie Mavrocordat, de la Storești, din țăn(u)t(ul) Hărlăului, și dum(nealu)i făce nesuferite jacuri în târg. Și zurbaoa s-au stârnit și din pricina calintirul(o)r, dar și din pricina jăcuiri agăi și îl cere pe aga, dar au fugit și s-au scuns la dum(nealu)i vist(iernicul) Sand(u) Sturza, iar dum(nealu)i spat(arul) Petrachi Sturza au fugit la Socola, la vie(a) dumisale log(o)f(ă)t(u)lui Grigoraș Sturza, căci îl căuta și pe dum(nea)lui, fiind închis asupra calintirului, și mărie sa vodă, prinzând de vesti au închis porțile curții și au sărit arnăuții cu armile și a să bati cu norodu. Au ucis arnăuții dintre norod 66 oameni și s-au închis dughenile Ieș(u)lui o săptămână, că umbla zurbagii tot ceti, ca să dei foc târg(u)lui. Asămine zurbale s-au întâmplat și la Focșani, la Galați, la Fălci, la Botoșani, asupra ispravnicilor, tot într-ace vremi, după trei - patru zile. Și după 12 zile au venit și mazilie mării sale lui Scarlat vodă, adică în 20 zili a lui iunei, viniri, la 10 ciasuri din zi, au sosit în Ieș capiolan domnului Mihalachi Suțu v(oi)e vod, nepot de fiiu domnului Mihai vodă Suțu, din dragomanie Porții²³.

Același episod al revoltelor este redat o lună mai târziu într-o altă însemnare: „Și în vreme aceie s-au făcut zurbalâc mari pentru pricina ciumii, zicând vodă cu boierii Ieșului că esti ciumă și vinde calintiriurile până la o sută de mii de lei. Și au priceput norodul și s-au sculat cu jalbă ca să să jăluiască. Și mărie sa Scarlat Alexandru Călimah voivoda au poroncit arnăuților să împușci în norod. Și s-au făcut mari zurbalâc că au rădicat pre preosfinție sa și esarhu Viniiamin Negel, ca să scoată pre vodă din curti, să ie-l dii pre mâna lor. Și au stăut preosfinție sa și au făcut paci și s-au liniștit. Și în vreme aceea să acopere această sfântă mănăstiri. Și am scris eu această hârtii pomelnic, ca să să pomenească vr-o dată când s-a acoperi iarăși mănăstire. Și am scris eu, Enache Vasăliu băcanul, ci eram cu chir Iani cogeabaș la magazie, marfă băcănii. Și mă rog cini s-a întâmpla ca să cetească să rugați și pentru mini, păcătosul, și să am iertăciune a cui s-a întâmpla să cetească. 1819 iulii 12. Iani Ghiorghiu cogeabaș, Enachi Vasăliu, Gheorghie, Necola, Macri, Enachi, Costandin”²⁴.

²³ D. Furtună, *Însemnări*, în „Miron Costin”, An. VII, nr. 1-4, ianuarie-aprilie, s. I., s. n., 1919, pp. 27-28.

²⁴ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, pp. 32-33.

Pentru calmarea spiritelor, la începutul anului 1820, noul domn, Mihail Grigore Suțu, a emis un comunicat care să fie citit în toate bisericile, cu privire la metodele de igienă și prevenire a bolii de către populație: „Prea Înălțatul nostru Domnu Mihail Grigoriu Suțul Voevod, dă în 25 trecutei luni Ianuarie o Luminată țidulă prin care au poruncit ca în toată țara Moldovei să se facă publicație pe la biserici în auzul tuturor, spre a fi de fieștecarele lăcuiitoriu urmate și plinite poruncile ce să cuprind întru aceasta: niciunul să nu tăinuiască din zmreduitele lucruri precum sunt felurimea sculelor, și din pojijia casilor, ci fără cât de puțină pregetare cei de prin sate și târguri să le arate dregătorilor ținutului său, iar cei din acest oraș, Iașii, la Vornicia Poliției, ca să se facă lucrurilor acestora curățire, aerisire, sau, de va cere trebuința, spălare”²⁵. În urma rugăciunii în biserică „toată țara noastră au câștigat alinare, și acum nicăirea nu să află boala cea plină de oțărare a ciumii, care ca niște obezi au ținut pe toți cei ce lăcuesc în pământul acesta, închizând și chiverniseala prin carea să aducea hrana vieții. Ba și alte mai de aproape împedecări pricinuia, adevă nu lăsa nici pre iubiții familioți, neam sau priiaten, să petreacă la un loc. Cu adevărat înfricoșată au fost întâmplarea și jalnică privirea, că mulți au rămas dărmați de averi, mulți au rămas săraci de părinți, unii s-au lipsit de soții, iar alții de fiii și de cunoscuții lor”²⁶. Cazarile de ciumă au continuat să se manifeste și în deceniile următoare, însă în focare locale fără aceeași putere de mai înainte. În schimb, în secolul XIX apare o altă boală infecțioasă, anume holera²⁷.

Holera

Holera a fost boala cea mai grea a veacului al XIX-lea, ajungând pe continentul european în anul 1817. Primele cazuri de holeră au fost semnalate în teritoriile locuite de români, mai întâi în Transilvania. În însemnări de pe cărți din vara anului 1830²⁸ boala este deja semnalată în Moldova. Încă din 1829 „rușii cei supuș prealuminatului împărat Neculai Pavlovici au venit la leat 1828 iunie 12. La leat 1829 au fost boala cumplită holera”²⁹.

După alte surse, în anul 1831 izbucnește holera în treisprezece sate din Basarabia, urmând ca la scurt timp, după câteva luni, holera să treacă Prutul, ajungând în satele și orașele din Moldova. Boala era atât de cumplită încât i-a îngrozit pe doctori, care spuneau că nici tetanosul nu avea

²⁵ Iacov Antonovici, *Documente bărlădene*, I, ..., pp. 369-370.

²⁶ *Ibidem*, p. 369.

²⁷ Florian Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania*, Timișoara, Editura de Vest, 2006, p. 71.

²⁸ *Ibidem*, p. 73.

²⁹ I. Caproșu, E. Chiaburu (ed.), *Însemnări*, vol. IV ..., p. 68.

simptome, convulsii și efecte mai fulgerătoare decât această holeră, care a omorât oameni în doar un sfert de oră în suferințe nemaivăzute până atunci³⁰.

Anul 1831, când pătrunde holera în Moldova, este confirmat și de însemnările de pe cărți. Astfel, stă scris pe marginile unui exemplar anul intrării bolii prin Rusia, după care aceasta trece în Moldova: „La anul 1831, luna mai 1-iu, s-au însămnat o boală ce să numești holera morgai (sic!), care negură viind despre Mare Neagră în Rosiia și de acolo și în Moldavia; au murit mult norod de oameni”³¹. Din Sinodicul bisericii Sf. Voievozi din Bârlad, întocmit în anul 1879 de bătrânul psalt și episcop C. Tenie, reiese că „la anul 1831 s-au ivit holera întâi în Țara Moldovii, că pe atunci nu se pomenea acel fel de boală”³².

Abia trecute efectele epidemiei de holeră dintre 1830-1837, care luase în Europa și în restul lumii sute de mii de vieți, că în 1847 un nou val de holeră a cuprins Lumea Veche. Calea de propagare a epidemiei a fost aproape identică cu cea precedentă, din regatul Lahore (nordul Indiei), pe drumul caravanelor prin Afganistan, Persia, Marea Caspică și, de aici, în ținuturile din sud-estul Rusiei unde a ajuns în toamna lui 1847³³. La 5 iunie 1848, pe o *Pravilă* (Iași, 1814) de la biserica Vovidenia din Bârlad este consemnat că „s-au început holera”³⁴. Câteva zile mai târziu, la 10 iunie boala este consemnată pe o carte a bisericii Sf. Nicolae Tuchilă din Bârlad „Să să știi di când au fost holera, la anul 1848 iunie 10, și după holera au venit moscalii totodată”³⁵ (*Minei pe luna Iulie*, Râmnic, 1780). Câteva săptămâni mai târziu, la 2 iulie 1848 este scris pe un *Minei pe luna octombrie* tipărit la Râmnic în 1776 „știut să fie de când s-au început holera”,³⁶ carte provenită de la parohia Sf. Nicolae și Teodor Bârlad (Fig. 4). Așadar, toate cele trei consemnări ale focarului de holeră ce a avut loc în perioada iunie-iulie 1848 sunt de pe cărți ale unor biserici din orașul Bârlad, loc unde boala trebuie să se fi manifestat foarte violent.

Un ultim episod de holeră înscris pe cărțile cercetate la Muzeul Eparhial Huși este localizat chiar în târgul Hușilor unde, la 1 iunie 1866, iconomul Vasili Hagiul a scris pe o *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru*

³⁰ G. I. Ionescu-Gion, *Ciuma și holera după Zaveră*, București, Stabilimentul Grafic I. V. Socescu, 1893, pp. 39-41.

³¹ *Ibidem*, p. 43.

³² Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. I ..., p. 351.

³³ Emanuel Bălan, *op. cit.*, p. 83.

³⁴ Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. I ..., p. 313.

³⁵ *Ibidem*, p. 346.

³⁶ MEH, nr. inv. 2134.

Hristos tipărită la București în 1765 că „au fostu moarte în oameni de boala holerii”³⁷ (Fig. 5). De pe un *Catavasier* gr.-rom. tipărit la Sibiu, în 1803, ce provine de la parohia Averești ne este transmisă o statistică inedită a deceselor din august 1848 cauzate de epidemia de holeră și consemnate de Enăcachi Pășcanu: „Să să știi de cându au fostu hole(ră) întru cari au muritu în orașu Eșii optu - 8 mii iară în Huși 1 mii 2 suti”³⁸ (Fig. 6).

Așadar, ciuma și holera sunt două din cele mai grave boli de natură contagioasă care au marcat lumea medievală, provocând cele mai multe suferințe și pierderi de vieți omenești. Cărțile vechi ce au circulat pe la bisericile din Episcopia Hușilor conțin mărturii ale acestor momente dureroase din existența celor ce le-au consemnat, cât și a comunităților din care aceștia făceau parte.

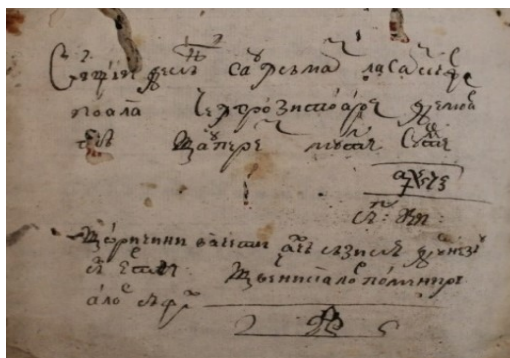

Fig. 1. „Să să știe de când s-au însămat la sat Cârja boala ce îngrozitoare de moarte ș-au perit multe suflete. 1797 săpt. 28 ...”. Octoih, Râmnic, 1776 (MEH, nr. inv. 3788)

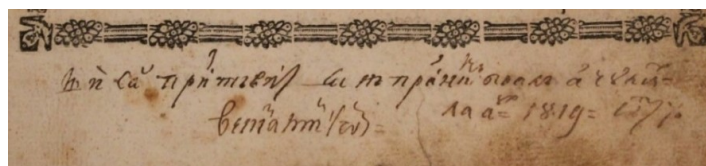
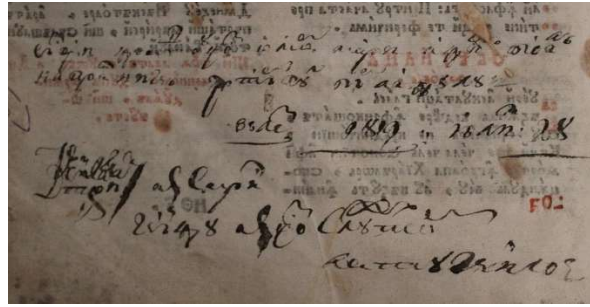

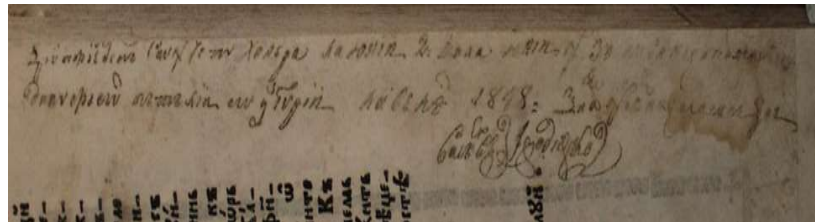
Fig. 3. „... și s-au pristăvit de năprasnică boală a ciumiila ani 1819, sept(emvrie) 1”. Ceaslov, Iași, 1817 (MEH, nr. inv. 1918)

³⁷ MEH, nr. inv. 3496, v. și Costin Clit, *Însemnări de pe carte veche (1800-1961)*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXXVI, s. I, s. n., 2015, p. 107.

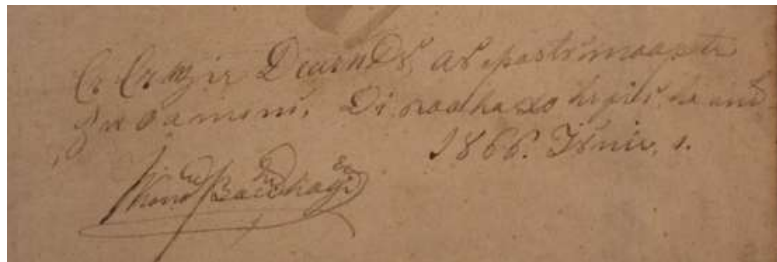
³⁸ MEH, nr. inv. 4777.

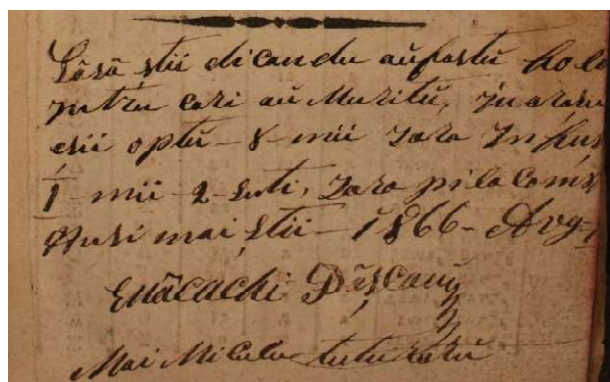
**Fig.2. „Să să știi de când au fost omoru mari adică boală
năprasnică în târgul Bârladului, velet 1819 iulii 28, Dimitri Scarlat
am scris cându am fost slujitor la Tuchiloe.”
Minei pe septembrie, Râmnic, 1778(MEH, nr. inv. 2107)**

**Fig. 4. „Știut să fie de când s-au început holera la iulii 2 iar la iulii în
30 ... di au făcut bătlîi cu cu ungurii la veleat 1848 și am însămnat ca
să să știe (ss)”. Minei pe octombrie, Râmnic, 1776 (MEH, nr. inv. 2134)**

**Fig. 5. „Să să știi de cându au fostu moarte în oameni de boala
holerîi la anul 1866, iunie 1. Iconom Vasili Hagiul.”
Simeon, Arhiep. Tesalonicului, Voroavă de întrebări și răspunsuri
întru Hristos, București, 1765 (MEH, nr. inv. 3496),**

**Fig. 6., „Să să știi de cându au fostu hole(...) întru cari au muritu în orașu Eșii optu – 8 mii iara în Huși 1 mii 2 suti iara pi la comu(...) Huși mai știi. 1866 aug. 1. Enăcachi Pășcanu mai miculu tuturor”
Catavasier gr-rom, Sibiu, 1803(MEH, nr. inv. 4777)**

EPIDEMICS IN THE HUȘI DIOCESE RECORDED IN OLD BOOKS (18TH-19TH CENTURIES) -abstract-

Key words:epidemics, marginal notes from old books, Romanian printed books, Diocese of Huși, plague, cholera

The marginal notes in old books can be seen as a reflection of the lives of the people who wrote them, but especially of those who used them over time. They are accounts of life in villages, towns, and cities, of the joys but especially the hardships experienced by the writers.

The plague and cholera were some of the most serious contagious diseases that marked the medieval world, causing the most suffering and loss of human life.

The exact date on which the plague appeared in the Romanian Principalities is not known, as the information in the documents is scattered and only partial reconstructions can be made. However, it appears that the disease mainly spread during wars in Moldavia and Wallachia, being brought by occupying troops and merchant ship crews. Thus, between 1768 and 1830, the plague became almost endemic. To protect themselves against the disease, Romanian village communities employed a variety of methods, ranging from prayer to circumambulation rituals.

Cholera was the most serious disease of the 19th century, reaching the European continent in 1817. The first cases of cholera were reported in territories inhabited by Romanians, first in Transylvania, in notes from books in the summer of 1830, with the disease already being reported in Moldova.